

Viktoriia Kryzhanivska*V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)*

Digitalization of Political Participation: Threats and Prospects

This article describes the features of the digital era and the changes that it brings to everyday practice in various spheres of social and political life in connection with the emergence of online communication space and online practices of interaction of social actors. These changes transform not only the traditional channels and forms of social communication, but also how the frames of reality perception are laid and communication between social actors and social institutions is established, what tools are used to influence. The purpose of this work was to identify the threats and prospects for the digitalization of political participation. The relevance of this issue is that the digitalization of political participation contributes to the emergence of new phenomena such as e-democracy and e-government, the emergence of alternative forms of political participation (e-voting, e-petitions, etc.) and forms of communication of citizens (communication in social networks, “revolution on the net”, hate and flame on the net, etc.), which requires a sociological analysis. The article examines the specifics of online political communications in general and their differences between generations (generations X, Y and Z), which is also an important component in assessing the implementation of online-forms of communication with citizens and e-government. A number of prospects for digitalization and its advantages have been established, the cases of several European states, where e-government practices have been successfully introduced, have been considered. However, a number of threats posed by the digitalization of political participation have been clarified and identified, in particular in connection with the problem of digital inequality, cybersecurity, a wide range of negative and manipulative technologies in the web space. The article presents examples of the destructive impact of digitalization in the political sphere, in particular, with regard to a new source of legitimation (social media), manipulative use of Big Data, uncontrollable communications in social media (bots, user anonymity, etc.). The results of the analysis made it possible to systematize the identified prospects and threats of digitalization of political participation, which makes it possible to assess the relationship between advantages and disadvantages for providing professional recommendations on the implementation of certain forms of e-government.

Keywords: digitalization, political participation, online political participation, political communication, digital society

Вікторія Крижанівська*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)*

Цифровізація політичної участі: загрози та перспективи

У даній статті охарактеризовано особливості цифрової епохи та ті зміни, які вона привносить у повсякденні практики у різних сферах суспільно-політичного життя у зв'язку із появою онлайн-комунікативного простору та онлайн-практик взаємодії соціальних акторів. Ці зміни трансформують не лише традиційні канали та форми соціальних комунікацій, але й те, як закладаються фрейми сприйняття реальності та встановлюється комунікація між соціальними акторами та соціальними інститутами, які інструменти використовуються для впливу. Мета даної роботи полягала в окресленні загроз та перспектив цифровізації політичної участі. Актуальність цієї проблематики полягає у тому, що діджиталізація політичної участі сприяє появі нових феноменів, таких як електронна демократія та електронне врядування, появи альтернативних форм політичної участі (е-голосування, е-петиції тощо) та форм комунікації громадян (комунікації у соціальних мережах, «революція в мережі», хейт та флейм у мережі тощо), що потребує соціологічного аналізу. У статті розглянуто специфіку онлайн політичних комунікацій загалом та їх відмінності у різних поколіннях (покоління X, Y та Z), що також є важливою складовою при оцінці впровадження онлайн-форм комунікацій з громадянами та електронного врядування. Встановлено низку перспектив діджиталізації, її переваг, розглянуто кейси декількох європейських держав, де було успішно впроваджено практики електронного врядування. Проте з'ясовано та окреслено низку загроз, які несе в собі діджиталізація політичної участі, зокрема у зв'язку із проблемою цифрової нерівності, кібербезпекою, широким спектром негативних та маніпулятивних технологій у вебпросторі. У статті наведено приклади деструктивного впливу цифровізації у політичній сфері, зокрема, що стосується нового джерела легітимації (соціальні медіа), маніпулятивного використання Big

Data, неконтрольованості комунікацій у соціальних медіа (боти, анонімність користувачів тощо). Результати проведеного аналізу дозволили систематизувати виявлені перспективи і загрози цифровізації політичної участі, що дозволяє оцінити співвідношення між перевагами та недоліками задля надання професійних рекомендацій щодо впровадження певних форм електронного врядування.

Ключові слова: цифровізація, діджиталізація, політична участь, онлайн політична участь, політичні комунікації, цифровий соціум

Вступ.

Діджиталізація є характерною рисою цифрового суспільства, сучасним феноменом, який сприяє розповсюдженню онлайн-практик взаємодії соціальних акторів, формуванню онлайн-комунікативного простору та використанню онлайн-комунікативних технологій. У цифрову епоху відбувається низка трансформацій повсякденних практик у різних сферах суспільного життя внаслідок застосування інформаційно-комунікативних технологій.

Ці трансформації стосуються і політичної сфери, що передбачає адаптацію і форм державного врядування, тому сьогодні розповсюдженим концептом стає електронна демократія та електронне врядування, яке базується на цифрових технологіях та здійсненні політичних практик онлайн. Водночас імплементація таких форм здійснення врядування, забезпечення політичної участі та комунікацій онлайн передбачає не лише технологічну адаптацію, а і соціологічний аналіз, зокрема щодо оцінки перспектив і ризиків таких форм комунікацій та участі, переваг і недоліків. Адже говорячи про інноваційність та перспективи діджиталізації політичної участі, не варто забувати, що цифрова епоха породжує ще одну нерівність – цифрову, пов'язану і з наявністю техніки та доступу до інтернету, і з компетентностями (щодо цифрової грамотності, фактчекінгу, вміння розпізнавати ботів тощо). Цифрові технології розширюють можливості доступу до інформації та вираження своєї політичної позиції, водночас збільшується спектр маніпулятивних та негативних технологій, особливо у соціальних медіа, актуалізується питання кібербезпеки, що також повинно враховуватися для забезпечення інформаційної безпеки громадян, коректного та безпечного е-врядування, політичних комунікацій та участі соціальних акторів.

Всі ці аспекти діджиталізації політичної участі потребують більш глибокого вивчення та аналізу щодо оцінки перспектив та загроз, які вони несуть, у т.ч. у разі масовізації.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблематика цифровізації як сучасний феномен розглядається в рамках різних областей знань – соціології, політичних наук, права, комп'ютерних наук, а також у сфері реклами та зв'язках з громадськістю, журналістики, IT

тощо. Сьогодні цифровізація стосується всіх сфер соціально-політичного життя, трансформує повсякденні та традиційні практики соціальної взаємодії. Оскільки трансформується багато аспектів соціального життя, ця проблематика потребує соціологічного дослідження щодо виявлення особливостей соціальної взаємодії різних акторів та інститутів, їх трансформації та наслідків цього.

Трансформації зазнає і політична сфера, де з'являються онлайн-форми залучення політичних акторів, нові майданчики для комунікацій (соціальні медіа, форуми тощо) та нові політичні актори (цифрові боти (як технічний робот-помічник), блогери, боти як анонімні користувачі тощо). Звичайно, це має вплив на всі політичні відносини та потребує адаптації до нових умов взаємодії. Зокрема, проблематиці цифровій демократії у глобалізованому світі приділяють увагу К. Прінс, К. Кейпперс, П. Л. Ліндсет та М. Розіна (Prins, Cuijpers, Lindseth, & Rosina, 2017), Р. Крейде (Kreide, 2016), Н. В. Грицяк та С. Г. Соловйов (Грицяк, & Соловйов, 2015), політичним інноваціям та цифровій участі – Л. Шмідтабер, Д. Хильгерс та М. Рапп (Schmidhuber, Hilgers, & Rapp, 2019), перспективам молоді у цифровому суспільстві – Дж. Біннер та В. Р. Хайнц (Bunnep, & Heinz, 2021).

Також у наукових напрацюваннях зустрічається порівняння цифровізації демократії та політичної участі із функціонуванням древньогрецьких агор: про цифрові агори пише С. Ранчордас (Ranchordás, 2017) та Н. О. Стеблина (Стеблина, 2020). Зокрема, Н. О. Стеблина звертає увагу на важливість функціонування цифрового форуму як елементу репрезентації громадських позицій, що має реальний вплив на ухвалення рішень, а також появу цифрових інструментів для можливостей такого впливу (Стеблина, 2020, с. 27). А. Алієв розглядає процес цифровізації політики як механізм забезпечення сервісної політики держави, зокрема вбачаючи переваги у підвищенні якості сервісних послуг, оптимізації бюрократичних процедур та кількості посадовців (Алієв, 2019, с. 128). Прикладом успішної реалізації такої сервісної політики онлайн та цифровізації державного врядування є Естонія, Фінляндія та Данія.

Мета роботи. Метою даної статті є окреслення загроз та перспектив цифровізації політичної участі.

Основний матеріал. У цифровому соціумі політична участь набуває нового виміру, адже все більше і більше стає цифровою завдяки розповсюдженню масового інтернету, зростаючій ролі соціальних мереж та укоріненню інформаційно-комунікативних технологій. Наразі можна казати про розповсюдження таких концептів як «електронна демократія», «цифрові громадяни» та «цифрова громадянськість» (Карпенко, Левченко, & Сакалош 2019; Крижанівська, 2021), які ілюструють тенденції інтеграції цифрових технологій та веб-ресурсів у забезпечення державного врядування, що передбачає залучення громадян до участі в процесах управління (в онлайн-просторі) завдяки інформаційним та комунікативним технологіям (Грицяк, & Соловйов, 2015). Формою організації державного управління із застосуванням спектру інформаційно-комунікативних технологій є електронне врядування, що передбачає різні інструменти для його здійснення:

- е-доступ – для підвищення прозорості процесів та процедур врядування (сайти, офіційна представництва у соціальних медіа тощо);
- електронне голосування, електронні петиції, електронні консультації – для підвищення політичної участі;
- е-форуми – для підвищення обговорення (Грицяк, & Соловйов, 2015, с. 14).

Проте цей перелік можна розширити, адже електронне врядування передбачає застосування широкого переліку інструментів електронного залучення у напрямку інформування, консультацій та участі. Зокрема, до напрямку інформування можна віднести такі інструменти як пошукові запити, розсилка email, переклад інформації декількома мовами, електронні публічні звіти, електронний зворотній зв'язок тощо; до напрямку консультування – дискусійні форуми, електронні громадські журі, моніторинг електронних повідомлень, збір та надання відповідей на затребуванні проблемні запитання тощо; до напрямку участі – е-референдуми, е-звернення, е-спільноти тощо (Грицяк, Семенченко, & Жилиєв, 2017, с. 15–16).

Попри позитивні оцінки розвитку е-демократії та оптимізму щодо її впливу (наприклад, щодо мобілізації політичної участі, зменшення абсентеїзму), низка вчених скептично ставляться до такої форми демократії, зокрема щодо взаємозв'язку форм залученості та сутності політичної участі, мотиваційної складової. Так, політолог, професор порівняльної політології Піппа Норіс вважає, що укорінення інформаційно-комунікативних технологій не стає гарантією забезпечення безпосередньої демократії, оскільки не змінює ступінь

залученості громадян: нові онлайн-практики політичної участі посилюють вже активних громадян, тоді як не змінюють поведінку чи мотивацію аполітичних громадян (Norris, 2001).

Також трансформуються і політичні комунікації, які переважно перемістилися у соціальні медіа, відповідно, можна казати про «діджиталізацію політичних комунікацій» та заміщення традиційних форм комунікацій та політичної активності онлайн-формами. Формується віртуальний політичний простір із новими характеристиками та практиками взаємодії.

До особливостей онлайн політичних комунікацій можна віднести:

- формування нового комунікативного політичного простору: соціальні медіа (сторінки, групи, канали у соціальних медіа), форуми, блоги тощо, де відбуваються комунікації та політичні дискусії;
- поява нових політичних акторів: блогери, боти та ботоферми, анонімні юзери або канали у соціальних медіа, які можуть поширювати певну провокативну або фейкову інформацію, ініціювати дискусії, провокувати хайп тощо;
- феномен блогерства, який має потенціал впливового інструменту для взаємодії з певною цільовою аудиторією;
- формування медіаполітики, для якої характерною рисою є переважання медійної впливовості над повагою статусів);
- поява нових форм негативних та маніпулятивних технологій для ініціювання дискусій чи провокування (хайп, флейм, хейт тощо);
- ілюзорна віртуальна рівність у соціальних медіа, коли голос кожного здається однаковим та впливовим;
- підміна експертності (кожен може висловлювати свою думку, не зважаючи на те, розбирається у ситуації / процесах чи ні).

Проте варто зазначити, що хоча перехід комунікацій до веб-ресурсів є досить масовою та розповсюдженою практикою, водночас має різницю між поколіннями, оскільки онлайн-комунікації є більш характерними для молоді, представників покоління Z. Так, за останніми дослідженнями Дослідницького холдингу Factum Group Ukraine 71% українців регулярно користуються інтернетом, з яких 25% – це молодь у віці 15–24 роки (Майже 23 млн українців, 2019) а 21% – у віці 25–34 роки. І саме представники покоління Z (нинішня молодь віком 15–24 роки) є категорією осіб, які від народження користуються смартфонами та інтернетом і з дитинства звикають до форматів онлайн-спілкування та проведення дозвілля. Для старшого покоління (покоління Y та X)

більш звичними є традиційні форми та канали комунікацій, що стосується і політичних комунікацій також (особисте спілкування, зустрічі із політиками або кандидатами на політичні посади, газети, телебачення, радіо тощо). Авторським гіпотетичним припущенням є те, що якщо молодь інформацію дізнається, ймовірно, із соціальних мереж (підписки на сторінки політичної тематики або безпосередньо політиків, таргетована реклама, вебінари тощо), то представники старших поколінь – переважно з традиційних каналів (телебачення, газети, рекламні оголошення, листівки, білборди тощо). Відповідно, поколінна різниця передбачає адаптацію комунікацій під кожну цільову аудиторію з вибором відповідних ефективних каналів та інструментів комунікацій.

Водночас впровадження інформаційно-комунікативних технологій та цифровізація політичних комунікацій передбачає і цифровізацію політичних практик. До онлайн політичних практик можна віднести низку форм політичної участі, які здійснюються через веб-ресурси та/або в соціальних медіа:

- е-голосування;
- електронні петиції;
- онлайн-мітинги;
- онлайн-флешмоби;
- замовлення державних послуг тощо.

Діджиталізація політичних комунікацій та політичної участі призводить до формування віртуального політичного середовища, яке має вплив на реальну політику (як безпосередньо на прийняття рішень, якщо казати про е-голосування або підпис електронних петицій, так і на коригування політичного курсу, якщо він викликає масове незадоволення), та забезпечення функціонування е-демократії.

У низці держав на початку XXI ст. були здійсненні спроби використання різних форматів е-голосування:

- стаціонарне е-голосування (голосування на виборчих дільницях за допомогою спеціальних електронних пристроїв): Австралія, Бельгія, Бразилія, Індія, Ірландія, Норвегія, Португалія;
- дистанційне е-голосування (голосування за допомогою інтернет чи телефону – реєстрація у спеціальній формі для голосування чи створення спеціалізованого додатку, чи SMS-голосування): Австрія, Канада, Естонія, Німеччина, Іспанія, Швейцарія;
- змішаний формат (поєднання стаціонарного та дистанційного е-голосування): проєкт Європейського союзу «КіберГолос», Франція, Нідерланди, Велика Британія, США (Електронное голосование, 2010).

Проте у деяких державах експерименти з проведенням е-голосування завершилися

поверненням до традиційної форми голосування (Франція, Велика Британія, Норвегія), або локальним використанням (лише для декількох штатів та провінцій, як-от у США чи Індії).

Успішним прикладом імплементації е-голосування можна вважати Естонію, де вперше почали використовувати е-голосування на загальнодержавних виборах (2005 р. – вибори до органів місцевого самоврядування, з використанням ID-карти, цифрового підпису та електронної системи голосування). Сьогодні в Естонії е-голосування відбувається на всіх рівнях виборів – муніципальних, виборах в Європарламент та референдумах, і є розповсюдженим серед населення: на парламентських виборах у 2019 році 74,2% громадян проголосували онлайн (Порахувати голоси, 2020).

В Україні наразі не використовується формат е-голосування (відсутність як-мінімум 3-х складових – політичної консолідації, надійного інструменту електронної ідентифікації та достатнього ресурсного забезпечення, зокрема, 100%-го забезпечення населення інтернетом). Та найголовніше – відсутність довіри до самої процедури виборів, що автоматично, ймовірно, буде перенесено і на е-голосування. Зокрема, про це свідчать соціологічні дослідження, які демонструють високий рівень недовіри до державного апарату (76% серед опитаних), Верховній Раді (75%) та Уряду України (72%), політичним партіям (72%), що опосередковано стосується і процедури виборів (Довіра до інститутів суспільства та політиків, 2021). Проте наразі здійснюються спроби реалізації проєкту «Держава в смартфоні» – портал та додаток «Дія», що представляє собою програму надання державних послуг онлайн (понад 50 державних послуг). Станом на лютий 2021 року «Дією» користується 10 млн українців, що становить майже 22% населення (Скільки українців, 2021). Також використовується елементи електронного врядування, зокрема подання та підтримка електронних петицій. Але немає масштабних програм, спрямованих на забезпечення електронного голосування.

І хоча здійснюються подекуди систематичні, подекуди хаотичні спроби впровадження електронних форм врядування, цифрові трансформації політичних практик потребують глибокого соціологічного аналізу щодо перспектив та загроз, які несуть як для функціонування держави, так і для взаємодії соціальних та політичних акторів.

Серед перспектив, які несе цифровізація політичної участі, перш за все, варто відзначити знання просторово-часових обмежень, адже людина отримує можливість проявляти свою

активність, брати участь у політичних подіях чи висловлювати свою позицію у будь-якому зручному місці та в будь-який зручний час, навіть без територіальних обмежень.

По-друге, значно зменшуються витрати часу на виконання політичних дій, як-от участь у голосуванні, подання/підпис петицій чи підрахунок голосів під час виборів, який за коректної та системної роботи може тривати не більше 2 годин. Зокрема, гіпотетично можна припустити, що е-голосування має перспективи щодо підвищення мобілізації електорату, особливо молоді.

По-третє, це показник прогресивного розвитку та інновацій у політичній сфері, адже поява нових технологій вимагає адаптації і політичних відносин та комунікацій до них, що передбачає появу нових політичних практик або альтернативних форм вже існуючим традиційним.

У соціальних медіа розширюються можливості бути почутим незалежно від статусу – феномен блогерства та інфлюенсерів у мережі, формування медіавпливовості, яка вибудовується на медійній активності та публікації якісного/хайпового контенту, а не лише на статусній позиції. Наприклад, за опитуванням SurveyMonkey і Common Sense Media 54% опитаних підлітків США отримують новини з Instagram, Facebook і Twitter, а 50% – з YouTube декілька разів на тиждень (Підлітки довіряють, 2019). До того ж саме професія блогера є популярною серед підлітків. Проте це стосується не лише категорії підлітків. Блогери та медійні інфлюенсери є популярними серед різних вікових категорій, стають медійними експертами у різних сферах суспільного життя і мають вплив на свою цільову аудиторію.

Ще одна перспектива діджиталізації – мобілізаційний потенціал соціальних мереж – мобілізація громадян через соціальні мережі («революція знизу»), виникнення горизонтальних взаємозв'язків. Зокрема, авторським гіпотетичним припущенням є те, що соціальні мережі та розширення використання практик онлайн-політичної участі, зокрема впровадження е-голосування, здатні знизити рівень абсентеїзму серед молоді (покоління Z), оскільки пропонують альтернативні форми політичної участі, які в деяких аспектах можуть бути зручнішими (Грицяк, & Соловійов, 2015). Проте водночас це не трансформує мотиваційну складову, що потребує окремого глибинного соціологічного дослідження. До того ж актуальним питанням залишається проблема компетентностей, відповідального та свідомого голосування, яке залежить від рівня політичної та громадянської культури в суспільстві.

Значущим аспектом також є перспектива заміщення реальної участі віртуальною (вираження незадоволеності у мережі заміщує реальні аналогічні дії). Наприклад, неоднозначно можна сприймати підписи онлайн-петицій. З одного боку, це практика артикуляції громадської позиції до соціально-політичних подій та ініціювання розгляду або зміни прийнятих рішень, це функція консолідації підтримки, зокрема, політичного і соціального капіталу, що додає певного статусу таким платформам, але з іншого боку, це стає т.зв. «громовідводом» для протестних настроїв, тобто інструментом, який заспокоює активістів (вони вчинили певну дію задля вирішення проблеми) та стримує від подальшої ескалації, хоча значимість такого акту виявляється досить низькою внаслідок невключення до чинного правового порядку.

Водночас цифровізація політичної участі несе в собі низку загроз.

По-перше, проблема кібербезпеки, яка стосується всіх електронних сервісів та систем, які відносяться до електронного врядування, е-голосування та веб-сервісів надання державних послуг.

По-друге, цифрова нерівність, яка не зникає навіть за 100%-го покриття території інтернетом та супутниковим зв'язком. За умови переходу до електронної демократії, електронного врядування чи проведення е-голосування залишається частина громадян без доступу до інтернету або без потрібних цифрових компетентностей, що унеможливує участь у таких онлайн-формах. Відповідно, формується цифровий розрив та ще одна соціальна нерівність в суспільстві.

По-третє, проблема верифікації та контролю ідентифікації особистості в електронних системах, особливо стосовно підкупу голосів та передачі своїх даних або ID-карти стороннім особам. Це стосується і мігрантів, наприклад, щодо участі у виборах із закордону (врахування це як звичайне голосування чи із закордонних дільниць? як розділити мігрантів на заробітках та туристів?). До того ж у соціальних мережах виникає двостороння проблема: з одного боку, у публічної особи немає свого особистого простору, всі дії відслідковується та мають свій вплив або інтерпретацію, що можуть мати навіть політичні наслідки, до того ж в мережі зберігається «цифрові сліди», за якими можна відтворити поведінку та психометричний портрет особистості, але з іншого боку, соціальні мережі дають можливість зберегти анонімність (боти, аватари, канали тощо), що перетворюються в інструмент маніпулювання та негативних технологій задля досягнення потрібного політичного результату. Також значно спрощується технологія підкупу виборців, яку

важно контролювати та вчасно зупиняти, бо все вже здійснюється у віртуальному просторі та під нікнеймами, що часто унеможливує виокремлення особи, яка несе за це відповідальність.

Ще одним ризиком цифровізації політичної участі стає підвищення рівня анонімності у мережі та функціонування ботоферм, що в онлайн політичному полі ускладнює процес контролю. Анонімні користувачі та боти стають одним з ключових інструментів негативних технологій, особливо у передвиборчий період, коли саме боти стають активними учасниками дискусій у соціальних мережах, розповсюдження резонансної інформації, подекуди і недостовірної, проте яка викликає кристалізацію суспільної думки, ініціює дискусії користувачів соціальних мереж, може мати значний вплив на політичного актора, якого вона стосується, або ж ключовою для визначення політичної позиції тих, хто досі не визначився.

Також важливим та впливовим інструментом стає робота з великими масивами даних (Big Data), які мають потенціал впливу і на вибори, прикладом чого можуть бути вибори президента США у 2017 р. В умовах цифрового суспільства розповсюдженою практикою стають систематичні маніпуляції з використанням даних Big Data. Зокрема, вважається, що перемога Д. Трампа стала можливою у т.ч. завдяки використанню Big Data та соціальних мереж для впливу на виборців (на основі консультування з Cambridge Analytica): ботоферми, які потужно працювали (1 000 твітів від одного бота за 1 годину), гіпертаргетинг (175 тис. різних рекламних повідомлень протягом третіх президентських дебатів), формування 32 типів особистості на основі психометричних даних (на основі «онлайн-слідів») тощо (Почепцов, 2017). Цифрові сліди дали змогу політтехнологам працювати більш індивідуалізовано (на основі психометричних даних та геолокації), підбираючи рекламні політичні меседжі відповідно до обраної категорії цільової аудиторії, розміщуючи їх у великій кількості у найбільш розповсюджених каналах комунікації (і в такий спосіб, що ця реклама чи повідомлення не сприймалось як політична агітація чи заклик до підтримки).

Також цифровізація політичної участі міняє і легітимність політичної участі, адже нові форми передбачають і нову процедуру їх легітимізації, або можуть стати інструментом підризу легітимності. Наприклад, у липні 2021 року Російська Федерація дозволила жителям ОРДЛО (тим, хто отримав російський паспорт) голосувати в онлайн-форматі на виборах депутатів Держдуми (Росія дозволила,

2021). Таким чином відбувається включення жителів Донецької та Луганської областей до політичного простору Росії, тоді як водночас на окупованих територіях вони створюють перешкоди для участі місцевих жителів в українських виборах. Зокрема, аналогічну технологію міг запропонувати український уряд, але, на жаль, в Україні наразі не практикують онлайн-голосування.

Наразі навіть можна казати про виникнення цифрового, або, мережевого, джерела легітимності влади, коли легітимність чи офіційність ще підтверджуються соціальними мережами (наприклад, офіційною синьою галочкою автентичності, яка верифікує акаунти публічної особистості). Наприклад, у січні 2019 року стався випадок, коли Facebook та Instagram прибрали офіційні сині галочки автентичності зі сторінок президента Венесуели Ніколаса Мадуро, зберігши їх за самопроголошеним тимчасовим президентом Хуаном Гуайдо. Це приклад нового джерела легітимності, який може мати вплив на частину громадян, користувачів цих соціальних мереж, які ставляться до соціальних мереж як до джерела інформації, якому можна довіряти.

Схожою ситуацією можна вважати видалення (блокування) усіх акаунтів у соціальних мережах Дональда Трампа після поразки на президентських виборах 2021 року. Це ще раз підтверджує впливовість соціальних мереж, адже блокування офіційних акаунтів публічних осіб значно зменшує можливість їх комунікацій з цільовою аудиторією та впливу на неї, або дестабілізації політичної ситуації.

Ще однією проблемою стає те, що в умовах економіки уваги та дефіциту часу не вистачає часу на фактчекінг, перевірку інформації. Соціальні мережі сповнені недостовірної інформації та дипфейків, що стає основою впливу на людей, або якщо більш вузько – на виборців. Наприклад, багато виборців не читають програми кандидатів, тому більш підвладні впливу популістичних промов та обіцянок, та аналогічним технологіям у соціальних мережах – таргетованій рекламі з використанням негативних чи іміджоруйнівних технологій, або навпаки – спіндокторінгу, з допомогою якого підтримується позитивний імідж в очах електорату. Тому розширення технологій онлайн-участі без відповідної цифрової підготовки та підвищення рівня політичної і громадянської культури має значні ризики маніпулятивного впливу на громадян або окремі соціальні групи.

Висновки.

Таким чином, розглянуті аспекти цифровізації політичної участі дозволили виокремити як перспективи, так і загрози цього процесу. Перспективи, в цілому, стосуються

зняття просторово-часових обмежень, розширення можливостей та інструментів політичної залученості, ілюзорної віртуальної рівності та більших можливостей для вираження своєї політичної позиції, а загрози проявляються у породженні цифрової нерівності, не зважаючи на задекларовану рівність та вільний доступ до соціальних мереж і інтернету, інформаційній та кібербезпеці, маніпулюванні Big Data, розширенні спектру маніпулятивних та негативних технологій, побудові нової ідентичності (аватар у соціальних мережах), деструктивних діях ботів, нових джерел легітимності та/або її підриву, співвідношенні публічності, приватності й анонімності тощо. Весь цей спектр особливостей цифровізації політичної участі повинен бути врахований у разі запровадження будь-яких форм електронного врядування та, зокрема, е-голосування, особливо враховуючи той факт, що передвиборчі компанії відбуваються і у соціальних мережах з використанням широкого арсеналу негативних та маніпулятивних технологій. До того ж важливим нюансом є неконтрольованість політичної участі у соціальних мережах, бо якщо мова йде про

комунікативні практики у соціальних медіа, то вони є самоконтрольованими і управляються тими, хто задає певний дискурс, над яким, водночас, можна втратити контроль, що може призвести до мобілізації незадоволених громадян через соціальні мережі та низку дій вже у real politics.

У такому ракурсі важливого значення набуваються соціологічні дослідження, які і виявлятимуть загрози та недоліки від онлайн-практик політичної участі, зокрема співвідношення між перевагами та недоліками задля надання професіональних рекомендацій щодо впровадження певних форм електронного врядування. Оскільки Україна тільки пробує запроваджувати такі форми, то напрям для подальших таких досліджень є актуальним та затребуваним. Важливими також є і компаративні дослідження політичної активності та залученості громадян до впровадження цифрових технологій або певних форм політичної участі онлайн і після (наприклад, стосовно е-голосування), у тому числі і враховуючи досвід тих держав, які успішно впровадили такі форми електронного врядування.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Алієв А. Цифровізація як механізм реалізації сервісної політики держави. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. Львів, 2019. № 22. С. 125–129.

Грицяк Н. В., Семенченко А. І., Жилиєв І. Б. Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. Частина 3. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 84 с.

Грицяк Н. В., Соловійов С. Г. Електронна демократія : навч. посіб. / за заг. ред. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.

Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021 р.). 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>

Карпенко О., Левченко О., Сакалош С. Партисипативні трансформації на місцевому рівні: електронна та цифрова демократія. Актуальні проблеми державного управління. Одеса, 2019. № 1. С. 111–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2019_1_21.

Крижанівська В. І. Абсентеїзм у цифрову епоху: онлайн- та офлайн-практики. Матеріали XIII Міжнародної конференції студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації» (м. Київ, 19–20 лист. 2020 р.). Київ, 2021. С. 144–147.

Майже 23 млн українців регулярно користуються Інтернетом – дослідження. 2019. URL: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya>.

Підлітки довіряють блогерам більше, ніж професійним медіа — дослідження. 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/pidlitki-doviryayut-blogeram-bilshe-nizh-profesijnim-media-doslidzhennya>.

Порахувати голоси всього за 2 години замість 2 тижнів: як в Естонії організовані електронні вибори. 2020. URL: <https://rubryka.com/article/e-elections-estonia/>.

Почепцов Г. Новая коммуникативная среда выборов и big data. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/18419/2017-02-19-novaya-kommunikativnaya-sreda-vyborov-y-big-data/>.

Росія дозволила жителям ОРДЛО голосувати онлайн на виборах у Держдуму. 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/20/7301137/>.

Скільки українців скористалися порталом «Дія». Дані Мінцифри. 2021. URL: <https://suspilne.media/103974-skilki-ukrayinciv-skoristalisa-portalom-dia-dani-mincifri/>.

Стеблина Н. О. Складові цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей. Науковий журнал «Політикус». Одеса, 2020. № 5. С. 126–132.

Електронное голосование. 2010. URL: <https://aceproject.org/ace-ru/focus/e-voting/countries>.

Bynner J., Heinz W. R. Youth Prospects in the Digital Society: Identities and Inequalities in an Unravelling

Europe. London : Policy Press, 2021. 178 p.

Kreide R. Digital Spaces, Public Places and Communicative Power: In Defense of Deliberative Democracy. Philosophy and Social Criticism. Boston, 2016. № 42 (4–5). P. 476–486.

Norris P. Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 303 p.

Prins C., Cuijpers C., Lindseth, P. L., Rosina M. Digital Democracy in a Globalized World. Cheltenham : Edward Elgar, 2017. 375 p.

Ranchordás S. Digital agoras: Democratic Legitimacy, Online Participation and the Case of Uber-petitions. Theory and Practice of Legislation. USA, 2017. № 5 (1). P. 31–54.

Schmidhuber L., Hilgers D., Rapp M. Political Innovation, Digitalisation and Public Participation in Party Politics. Policy and Politics. Bristol, 2019. № 47 (3). P. 391–413.

REFERENCES

- Alijev, A. (2019). Cyfrovizacija jak mekhanizm realizaciji servisnoji polityky derzhavy [Digitalization as a Mechanism for the Implementation of State Service Policy]. Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political science studios, 22, 125–129.
- Dovira do institutiv suspilstva ta politykiv, elektoralni orijentaciji ghromadjan Ukrainy (lypenj–serpenj 2021 r.) [Trust in Institutions of Society and Politicians, Electoral Orientations of Citizens of Ukraine (July–August 2021)]. (2021). Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orijentatsii-ghromadian-ukrainy>.
- Ghrycjak, N. V., & Solovjov, S. Gh. (2015). Elektronna demokratija [E-democracy]. N. V. Ghrycjak (Ed.). Kyiv: NADU.
- Ghrycjak, N. V., Semenchuk, A. I., & Zhylyajev, I. B. (2017). Elektronna demokratija: osnovy ta strateghiji realizaciji. Chastyna 3 [E-Democracy: Foundations and Implementation Strategies. Part 3]. Kyiv: FOP Moskalenko O. M.
- Karpenko, O., Levchenko, O., & Sakalosh, S. (2019). Partysypatyvni transformaciji na miscevomu rivni: elektronna ta cyfrova demokratija [Local Participatory Transformation: Electronic and Digital Democracy]. Aktualni problemy derzhavnogho upravlinnja, 1, 111–115. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2019_1_21.
- Kryzhanivsjka, V. I. (2021). Absentejizm u cyfrovi epokhu: onlajn- ta oflajn-praktyky [Absenteeism in the Digital Age: Online and Offline Practices]. Materialy KhIII Mizhnarodnoji konferenciji studentiv ta molodykh naukoviciv «Sociologhija ta suchasni socialni transformaciji» (m. Kyjiv, 19–20 lyst. 2020 r.) – Materials of the XIII International Conference of Students and Young Scientists "Sociology and Contemporary Social Transformations". (pp. 144–147).
- Majzhe 23 mln ukrainciv rehuljarno korystujutsja Internetom – doslidzhennja [Almost 23 Million Ukrainians Regularly Use the Internet – Research]. (2019). Retrieved from <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-korystuyutsja-internetom-doslidzhennja>.
- Pochepcov, Gh. (2017). Novaja kommunykativnaja sreda vyborov i big data [New Communicative Environment for Elections and Big Data]. Retrieved from <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/18419/2017-02-19-novaya-kommunikativnaya-sreda-vyborov-y-big-data/>.
- Pidlitky dovirajutj blogheram biljshe, nizh profesijnym media - doslidzhennja [Teenagers Trust Bloggers More than Professional Media – Research]. (2019). Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/pidlitki-doviryayut-bloggeram-biljshe-nizh-profesijnim-media-doslidzhennja>.
- Porakhuvaty gholosy vsjogho za 2 ghodiny zamistj 2 tyzhniv: jak v Estoniji orghanizovani elektronni vybory [Counting Votes in Just 2 Hours Instead of 2 Weeks: How E-elections are Organized in Estonia]. (2020). Retrieved from <https://rubryka.com/article/e-elections-estonia/> [in Ukrainian].
- Rosija dozvolyla zhyteljam ORDLO gholosuvaty onlajn na vyborakh u Derzhdumu [Russia allowed residents of CADLO to vote online in elections to the State Duma]. (2021). Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/20/7301137/>.
- Skiljky ukrainciv skorystalsja portalom «Dija». Dani Mincyfry [How Many Ukrainians Have Used the Action Portal. Data of the Ministry of Digits]. (2021). Retrieved from <https://suspilne.media/103974-skilki-ukrainciv-skorystalisa-portalom-dia-dani-mincifry/>.
- Steblyna, N. O. (2020). Skladovi cyfrovizaciji polityky: cyfrovyj forum, cyfrovyj kapital ta struktura cyfrovykh mozhlyvostej [Components of Policy Digitalization: Digital Forum, Digital Capital and the Structure of Digital Opportunities]. Naukovyj zhurnal «Politykus», 5, 126–132.
- Elektronnoe gholosovanye [Electronic Voting]. (2010). Retrieved from <https://aceproject.org/ace-ru/focus/e-voting/countries>.
- Bynner, J., & Heinz, W. R. (2021). Youth Prospects in the Digital Society: Identities and Inequalities in an Unravelling Europe. Policy Press.
- Kreide, R. (2016). Digital Spaces, Public Places and Communicative Power: In Defense of Deliberative Democracy. Philosophy and Social Criticism, 42(4–5), 476–486.
- Norris, P. (2001). Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide. Cambridge University Press.
- Prins, C., Cuijpers, C., Lindseth, P. L., & Rosina, M. (2017). Digital democracy in a globalized world. Cheltenham: Edward Elgar.

- Ranchordás, S. (2017). Digital Agoras: Democratic legitimacy, Online Participation and the Case of Uber-petitions. *Theory and Practice of Legislation*, 5 (1), 31–54.
- Schmidhuber, L., Hilgers, D., & Rapp, M. (2019). Political Innovation, Digitalisation and Public Participation in Party Politics. *Policy and Politics*, 47 (3), 391–413.

Kryzhanivska Viktoriia

Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-8230-0001>, v.i.kryzhanivska@gmail.com

Стаття надійшла / Article arrived: 04.09.2021

Схвалено до друку / Accepted: 29.09.2021